

բարբառին մէջ արուն կ'արտասանուի, օր-արուն — քրտինք մտած, արուն հանել, արունլուայ եւն. գեքի եւ գեքի (այսինքն՝ էի եւ եի) տարբերութիւնն էթէ «անծա-նօթ» պիտի ընէ մեզի՝ Ամիրտովլաթի մէջ գրքին մէջ գտնուած բառերը, այն ատեն՝ վստահարար կրնանք ապահովցնել Հրատարակիչը, որ շատ քիչ հայերէն բառ պիտի մնայ ընթերցողին համար այս ստուար հատորին մէջ... Թերեւս «անծանօթ» վերագրերն ուրիշ իմաստ եւ առում ունենայ հրատարակչին քով, կ'անդրադասանք:

Յանկերուն կը յաջորդէ էջ մը՝ ՈՒՂՂԵ-ԼԻՔ ԵՆ ՅԱՒԵԼԼԻՔ: 762 մեծածաւալ էջերու մէջ միայն 31 փոփոխելիք բառ, ստուգիւ պատիւ կը բերէ թէ՛ Հրատարակչին ուշադրութեան եւ թէ՛ մանաւանդ Մխիթարեան Տպարանին, որուն գրաշարներն ամբողջապէս օտարագրի (= գերմանացի) են:

6 լուսատիպ պատկերներ կը փակեն այս գիրքը: Պատկերներէն առաջինը՝ Պօրանեան ձեռագրին մագաղաթեայ պահպանակներէն մին է՝ միջին երկաթագիր: Երկրորդը՝ Պօրանեան ձեռագրին առաջին էջը՝ նոտրագիր: Երրորդը՝ Լոնդոնի ձեռագրին վերջին էջը՝ բոլորգիր: Չորրորդը՝ Վիեննայի Մխիթ. Մատենադարանին թիւ 624 Ձեռագրէն էջ մը՝ շղարկ-նոտրագիր: Հինգերորդը՝ Պարիսի Ազգ. Մատենադարանին թիւ 244 ձեռագրին թուղթ ՅՎ՝ մանր-նոտրագիր: Վեցերորդը՝ Պարիսի Ազգ. Մատենադարանին թիւ 249 ձեռագրէն էջ 7Վ հետաքրքրական գրաձեւերով էջ մը, որուն վերնագիրն է. «Այս է խորան աստիճանացն եւ գաւրութեան»՝ նոտրագիր:

Վերջացաւ մեր համարատուութիւնն, որ երկարելով անցաւ արդէն պարզ գրախօսականի սահմանը: Բայց այսպիսի գրքի մը կարելութիւնն ստիպեց զմեզ մանրամասնութեանց իջնալու: Եւ ո՞վ գիտէ քանիներ առիթ պիտի ունենան զեռ անգրագրանալու այս գրքին: Նոյն իսկ ո՞չ-բժիշկներ, լեզուախոյզներ, գրագէտներ կը գուշակենք թէ ա՛յս կամ ա՛յն պատճառաւ պիտի թարթախին մեր բժշկապետին ճառերուն մէջ՝ օգտուելու անկէ եւ լուսաւորուելու համար:

Դարեր յառաջ բժշկական բեմին վրայէն խօսող բժշկապետին այն լեզուն՝ դարբերու ընթացքին միշտ կը հնչէր հայ բժիշկներու ականջին, սակայն տպագրուած չըլլալուն՝ բնականապէս, ձեռագիր օրինակներն ամէնու մատչելի չէին կրնար ըլլալ: շատ բժիշկներ ակամայ զրկուած էին իրենց երիցագոյն եզրօր իմաստութեան ու հմտութեան արդիւնքներէն: Ստոյգ է որ այսօր շատ բան այլազգ կը հնչէ «բժշկական դպրոցին եւ կաճառին» մէջ, տեսութիւններն տարբեր են, մարդակազմութեան գաղափարն իսկ փոխուած ու փոփոխուած է. սակայն եւ այնպէս կայ հոն հնաւանդ բժշկական բառա-

գանձ մը, որ կրնայ նպաստ մատուցանել այսօր ալ հայ բժշկին: Թող վիզայէ հայ բժիշկն անկեղծութեամբ, թէ ո՛րչափ անյաղթելի դժուարութիւններ կը լեռնանան իւր առջեւ, երբ իր բժշկական բառագանձին մէջ չի գտներ՝ արդի բժշկութեան համապատասխան բառեր ու բացատրութիւններ, որոնց պահասութիւնը ձեռնթափ կ'ընէ զինքը թարգմանութենէ եւ ստիպեալ կը բռնադատուի՝ միտքն ու զրիչն օտար լեզուի բառերով գոհացնելու: Չայս կը տեսնենք նոյն իսկ Ամիրտովլաթի անկեղծ խոստովանութեան մէջ¹²: Այս պակասը լեցնելու համար Ամիրտովլաթ ալ զիմնձ է օտարալեզու աղբիւրներու եւ ծծած է անոնց ջուրը: Երբեմն ջինջ ու վճիռ ջրոյ հետ՝ եկած են իւր բերանը նաեւ տղմոտ հիւթեր ալ: Չանացեր է զանոնք ալ զտելով՝ ըստ իւր կարողութեան, մերձենալի դարձնել իւր աշակերտներուն՝ հարստացնելով անոնց բառաթէրքը: Արդ եթէ պակսէր Ամիրտովլաթի պատրաստած այս մեծ աղբիւրը՝ արդի բժշկաց հայ բառաթէրքը պիտի չըլլար այնպէս զիւրագործ ու հաւատարիմ թարգման անոնց մտաց ու գաղափարներու:

Այսպիսի բառագանձ մը բժշկական կաճառին դիւրամատչելի դարձնելու համար ահա բազմարդիւն հրատարակիչը յանձն առած է ամէն գոհողութիւն: Եւ Բասմաջեան ամէնէն յարմար անձն էր այսպիսի ձեռնարկութեան համար: Զրի գրուածի մը չէ, որ կ'ընենք: Բասմաջեան իբրեւ «վարպետ ի Գեղազործութեան» ձեռք բերած է Ամիրտովլաթի երկասիրութեան հասկացողութեան համար կարեւոր լեզուներն եւ նիւթի հմտութիւնը: Եւ տարած է գործը սքանչելի յաջողութեամբ: Կէտ մը բազձալի կը մնայ զեռ. արարախառն ու ժամանակին աղճատ¹³ հայերէնով գրուած այս գանձարանը գտելու է, մաքրելու է, նոյն իսկ հայերէն բառերու արտաքին անհարթ ձեւերը հարթելու եւ կոկիւղու է. ա՛յն ատեն միայն կարելի կ'ըլլայ արդի հայ գրականութեան գանձն իրապէս ճոխացնել՝ Ամիրտովլաթի նուիրած թանկագին գոհարներով: Ի՛նչ մեծագոյն ծառայութիւն մատուցած պիտի ըլլար Հրատարակիչը, եթէ միւս այլազան ցանկերու վրայ աւելցուցած ըլլար՝ նաեւ այս բժշկարանի հայ բառերու յղկեալ ձեւերը, որով գործածելի պիտի դառնային անոնք՝ կապտուկով իրենց օտարոտի զգեստներէն, արարական հնչումներէն եւ պիտի համաձայնէին արդի գրականութեան մէջ ընդունուած

¹² ... ա՛յլ բառեր խոսնեցաք, որ մեք ի տանկայ (= արարացուց) բառն գտանք, եւ պիտուան էր այս բառերս մեզի... Ամիրտովլաթ, էջ 25:
¹³ Մեր «աղճատ» անհասկան անարգական իմաստ չունի, այլ ժամանակին զիւրմբունելի լեզուն այն էր: Եթէ աղճատ լեզուաւ գրեց Ամիրտովլաթ՝ «զեղծուկ բարբառ» կ'անուանէ իւր գործածած լեզուն՝ Մեծն Հերացի:

ձեւերուն: Ա՛յս աշխատութիւնը կը պակսի այս հրատարակութեան մէջ, որով եւ արդի բժշկական գրականութեան ընձեռած օգուտն ալ համեմատաբար նուազ աստիճանի վրայ է:

Այս գործն ալ գլուխ հանողը պէտք է ըլլալ Հրատարակիչը, որ իրաւունք ստացած է արդէն մեր շնորհակալեաց: Կը փափաքինք, որ այս սողերէս իրազեկ ըլլալով մեր առաջարկութեան, իրեն յատուկ անձնագոհ ու «յամառ» աշխատասիրութեամբ ի գլուխ հանէ այս մեծագոյն գործն ալ՝ շքեղանշյոյլ պայծառացնելով մեր անմահ Ամիրտովլաթ բժշկապետին դիւտոյն շուրջը բոլորուած պսակը, որուն շողն պիտի ցոլանայ նաեւ Պր. Բասմաջեանի ճակտին վրայ:

Հ. ԳԱՐՐՈՂ Ժ. Վ. ՄԳՆՆՎՈՐԵԱՆ

LA ROSERAIE D'ARNÉNE. — Pages choisies des meilleurs poètes du moyen âge et de la période suivante. Traduction précédée d'une introduction et accompagnée de notices par Archag Tchobanian. Ouvrage illustré de nombreuses reproductions. Paris, Ernest Leroux, t. II. 1923, pp. XXI + 345; t. III. 1929, pp. XX + 292.

Ա. Չօպանեանի այս հրատարակութեան Ա. հատորը ծանօթ է մեզ արդէն (Հանդ. Ամս. 1920, էջ 51—54):

Բ. եւ Գ. հատորներս կը բերեն նոր փունջեր հայ միջնադարեան վարդաստանէն, զաղղիւրէն ընտիր թարգմանութեամբ: Այս անգամ փունջիս մէջ վարդեր ունին՝ Ներսէս Ծնորհալի (II, 5—12), Խաչատուր Կեչաուուեցի (II, 59—72), Ծրիկ (II, 73—100, III, 3—10), Կոստանդին Երզնկացի (II, 21—58, III, 13—27), Յովհ. Թլիուրանցի (II, 153—168, III, 31—68), Առաքել Սիւնեցի (III, 71—103), Առաքել Բաղիշեցի (III, 107—118), Գրիգոր Խլաթեցի (II, 101—122), Սարգիս (Երզ Լիպարտի, II, 13—20), Գրիգորիս Աղթամարցի (III, 121—133), Չաքաբիս Գնունեցի (II, 123—134), Յովասափ Սեբաստացի (II, 135—150, III, 137—146), Ստեփանոս (III, 149—153), Սարկաւազ Բերդակցի (III, 157—161), Յովհ. Եպիսկոպոս (III, 165—179), Սիմէոն Ապարանեցի (II, 169—180), Դաւիթ Սալաձորեցի (III, 183—193), Նահապետ Քուչակ (II, 181—195), Մովսէս Եպ. (II, 197—208), Խիկար (II, 209—215), Յակոբ Բաթուկենց (II, 217—228), Բաղդասար զպիւր (II, 265—284), Յովնաթան Նաղաշ (II, 285—298), Աշը

Ջուանի (II, 299—313) եւ Անանուն տաղասացներ (II, 229—260, III, 197—261):

Թարգմանիչը տուած է նաեւ իւրաքանչիւր հեղինակին կից անոր համառօտ կենսագրականը եւ նկարագրականը:

Հատորներս ոչ միայն կ'ամփոփեն ընտիր մարդարիտներ հայ բանահիւտութենէն, այլ եւ կը ներկայացնեն հայ արուեստի գեղեցիկ նմոյշներ, շինարուեստէն եւ մանրանկարներէն: Հարուստ թուով մանրանկարներս, լուսանցադարձեր կը պծեն հատորներս, ընագրին մէջ եւ արտաքոյ ընագրին զետեղուած: Անոնք հանուած են մեծաւ մասամբ հին հայերէն Ձեռագիրներէ, եւ ըստ մեծի հին հայերէն Ձեռագիրներէ, եւ ըստ մեծի մասին լոյս կը տեսնեն առաջին անգամ այս վարդաստանին մէջ: Գրեթէ ամբողջապէս վարդաստանին մէջ: Գրեթէ ամբողջապէս ներկայացուած են Կարսի Գալութեամբ ներկայացուած են Կարսի Գալութեամբ ներկայացուած Աւետարանին գրիկ Շահնշահի արքայական Աւետարանին մանրանկարները (ԺԱ. դարէն). կը տեսնանք մանրանկարներ նաեւ Էջմիածնի, նուրի հոն մանրանկարներ նաեւ Էջմիածնի, Բիրտանական Թանգարանի, Մանչեսթրի, Բիրտանական Թանգարանի, Մանչեսթրի, Վիեննայի եւ այլ քաղաք-վիեննայի, Վիեննայի եւ այլ քաղաք-վիեննայի մէջ յատկապէս 1313ին Շիբբաթ անոնց մէջ յատկապէս 1313ին Շիբբաթ (Տայք) գրուած Աւետարանին նկարները, ուր հայկական եւ բիւզանդական (վրական) արուեստները կող կողի կը ներկայանան լուսատուները կող կողի կը ներկայանան (Հմմտ. Ծանօթագրութիւնները, II, 315—341, III, 265—288): Նրբաճաշակ հրատարակիչը խնամով հաւաքած է զանոնք ի մի եւ դասաւորած իւր հատորներուն մէջ, ցոյց տալու համար բանաստեղծ ազգին գեղատալու համար բանաստեղծութիւնները: Գնալու հատուկ արժանիք մը, որ պիտի թողու երախտագէտ գեղարուեստագէտները:

Հմտաշատ ներածութիւնները հատորներու սկիզբը կը պատկերեն հայ քաղաքաւարի կրթութեան ելիւնը օտար տէրերու տակ եւ կը թուրքեան ելիւնը օտար տէրերու լոյսի կենսունակ ժողովրդեան ոգորումները լոյսի կենսունակ ժողովրդեան ճանապարհներու վրայ: Եւ ինքնագրագոյն ճանապարհներու վրայ:

Աշխատասէր թարգմանչին վաստակը պիտի չկորսնցնէ իւր արժէքը դարբերու ընթացքին: Ազգը պիտի շահի անով նոր բարեկամներ օտար աշխարհներէ:

Հ. Ն. ԱՅՆՆԵԱՆ

